

J. G. Ballard

Smrtonosni pad

Tri su godine prošle od pada tornja u Pisi, ali tek sam sada kadar prihvatiti da sam odigrao ključnu ulogu u uništenju tog jedinstvenog zdanja. Više od dvadeset turista je poginulo kad je na tisuće tona mramora izgubilo oslonac i strovalilo se na tlo. Među njima je bila i moja žena Elaine, koja se bila popela na najviši kat i odande me promatrala kad se prva vidljiva pukotina pojavila u podnožju tornja. Nikad se tako prisno nisu sjedinili trijumf i tragedija kao kad su Elainein ponos zbog prkošenja izlizanim i klizavim stubama kaznile nevidljive sile koje su tolika stoljeća podržavale tu neravnotežnu sazidanu masu.

Sada shvaćam da je tog dana tu bio nazočan i još jedan moment – farsa. Igrom slučaja, jedan je turist, sa stuba katedrale snimio toranj baš kada je pukotina stigla do trećeg kata, a izdajnički se dio vijenca počeo rušiti. Beskrajno objavljivana po cijelome svijetu, fotografija je jasno pokazivala četiri zapanjena turista na najvišoj platformi. Troje ih se na petama nagnulo unatrag, rukama grabeći nebo, svjesni da im se drevni zvonik pomaknuo pod nogama.

Samo se Elaine uhvatila za ogradu, zureći u travu koja je čeka šezdesetak metara ispod nje. Uz pomoć povećala može se vidjeti da, u skladu sa svojim hirovitim i posprdnim karakterom, ne pokazuje ni trunke straha. Zamijetila je pad vijenca, pa sam sklon zamisliti kako već planira tužiti gradsku upravu Pise zbog nebrige za sigurnost turista i skuplja dokaze koje će, kada bude trebalo, predočiti svojim odvjetnicima.

Desetak ili nešto više turista, vidljivih na nižim katovima, i dalje kruže nakošenim galerijama, tapkajući pored uskih stupova dok se penju uz tih 300 stuba do vrha. Otac i mlada kći mašu turistima ispod njih, dvojica talijanskih mornara ludiraju se pred djevojkama, glumeći napad vrtoglavice, a postariji par je zastao da se odmori nakon što je dospio do prvog kata, odlučan da se popne do kraja. Nitko od njih ne vidi padajući vijenac i fini slap prašnjave žbuke.

Jedini lik na tlu koji je svjestan neminovne katastrofe je čovjek u bijelom sakou i panama-šeširu koji stoji u podnožju tornja s obje ruke podignute na mramorni rub. Lice mu je skriveno, no ruke su mu uprte o nepouzdana kamen, leđa pogrbljena iznad napetih nogu. Vidimo da nekako očajnički pokušava održati uspravnim padajući toranj koji će ga poklopiti.

Ili barem svi tako misle. Autori novinskih tekstova ispod slike, komentatori u TV izvještajima, svi su isticali hrabrost tog usamljenog lika. Začudo, nikad ga nisu identificirali, niti je njegov sako i panama-šešir pronađen u gomili krša koji je kasnije, kamen po kamen, odnesen s tog nesretnog mjesta.

No je li pokušavao pridržavati toranj ili, vjerojatnije, pomoći mu na svoj način? Naravno, ja na to pitanje mogu odgovoriti, budući da sam ja taj čovjek u panama-šeširu, suprug u kojega Elaine, u posljednjim trenucima svoga života tako trijumfalno zuri.

Ne treba ni reći da sam pobjegao na sigurno, trčeći kroz prašinu između kričećih turista, dok je tlo podrhtavalo, a vodopad zidarje padao s neba. Golemi je oblak prašinstog mramora poklopio trg, a sjećam se kako sam proteturao pored zaprepaštenih konobara i taksista koji su buljili u to polje uništenja – ne samo da je nestao toranj, nego je sa sobom odnio i njihovu zaradu. Da su znali da sam ja za to odgovoran, linčovali bi me na licu mjesta, pa sam sve do danas o tome šutio i dalje opterećen krivnjom zbog tolikih potpuno nevinih smrti – osim jedne.

Na neki je način propast tornja bila već upisana danima ranije na našem nesretnom putu po Toskani. Problematičan od početka, naš se brak prethodne godine sve više opterećivao. Elaine se za mene udala iz kaprice, iz osvete nevjernom ljubavniku i vrlo brzo zaključila da je njezin muž, predavač klasičnih jezika na minornom sveučilištu, minoran u svakom pogledu. U komešavim promjenama životnih poziva gubio sam studente, što je postupno vodilo ukidanju latinskoga i grčkoga, u korist kulturoloških i medijskih studija. A kad sam odbio tužiti Sveučilište, Elai-

J. G. Ballard

Bio je zgodan, ljubazan, fin i nenametljiv čovjek, usprkos žestini u imaginiranju neumornih "izložaba" raznih čudovitosti i nakaznosti. Živio je u mirnom londonskom predgrađu Sheppertonu, vozio neupadljivog Ford-Escorta i bio, kako ga je opisao Martin Amis, "pravi primjer Flaubertova načela" da pisci moraju živjeti uredno i predvidivo da bi u svome djelu mogli biti žestoki i opaki. I nepredvidivi.

James G(raham) Ballard rodio se 15. XI. 1930. u Šangaju (u četvrti za strance), a umro u Londonu 19. IV. 2009. Čitav život mu je obilježio upravo šangajski period, osobito boravak u japanskom zarobljeništvu (1941-45). Odrastao u okolnostima u kojima ljudski život nije imao osobitu cijenu, u svojim će zrelim godinama i djelima neprekidno ponavljati da njegovi suvremenici ne-

maju pojma o divljaštvu i nakaznosti skrivenoj u ljudskom biću. Premda je počeo kao "hardcore" SF pisac, sve više je zanemarivao kataklizme i strahote u nekim imaginarnim vanjskim svjetovima i situacijama, baveći se sve više katastrofama ovdašnjim, okrećući se strašnoj fantastici u nama samima.

U vrlo različitim i plodnom opusu, Ballard je zreluo od prilježnog mladog suradnika populističkih SF sveski 1950-ih do apokaliptičkih romana 1960-ih (*The Wind from Nowhere*, *The Drowned World*, *The Drought*, *The Crystal World*). Potom se 1970-ih i 1980-ih "brutalizirao" izlažući strahote (*The Atrocity Exhibition*), baveći se ranama, ožiljcima, otkinutim udovima, krvavim čelikom i betonom, uzbuđujućim nesrećama (*Crash*). Slavu mu je (i novac) donio poluautobiografski roman i Spielbergov film *Empire of the Sun*, a zatim

se 1990-ih smirio u čudesnim zbivanjima koja nas čekaju u skoroj budućnosti (*Myths of the Near Future*). Tako raznolikim, originalnim i imaginativnim opusom, Ballard je, uz H. G. Wellsa, zauzeo najznačajnije mjesto, ne toliko u znanstvenoj koliko u distopijskoj fantastici.

U hrvatskim prijevodima Ballard se pojavio prilično brzo, isprva u *Vjesnikovom Siriusu* (desetak dobro odabranih priča preveli su Božidar Stančić, Jasenka Planinc, Ingrid Jurela i Žarko Vodinić). Romane su mu preveli Mario Suško (*Carstvo sunca*, 1987., *Pokolj*, 1992), Predrag Raos (*Sudar*, 1988), Danijel Međan (*Kokainske noći*, 2002), Andrea Meić (*Milenijski ljudi*, 2003) i Sandra Mladenović (*Potopljeni svijet*, 2010).

Ivan Ott

ne je u tome vidjela znak moje prirodene slabosti, nemuževnosti koja se uskoro proširila i na bračnu postelju.

Tvrdeći da naša veza nije konzumirana, posavjetovala se s odvjetnikom u vezi s rastavom, ali se priklonila savjetu da još jednom pokuša spasiti našu vezu. Brak nam se pretvorio u niz pregovaračkih primirja, u kojima bih ja ustupao sve više i više teritorija. U nadi da bi se nešto moglo spasiti i povratiti onih nekoliko sretnih tjedana nakon vjenčanja, predložio sam putovanje po Italiji. Sredio sam da održim tri predavanja na Sveučilištu u Firenzi, čime bismo platili avionske karte, a nakon toga bismo mogli slobodno uživati u toskanskim predjelima.

Elaine se složila, ali ne bez gundanja – prvi joj je muž bio modernistički arhitekt, pa je uvijek naglašavala da ne voli prošlost – to je bio moj teritorij – i pretvarala se da su joj draži Kalifornija i Texas. No čim smo sletili na aerodrom u Pisi i vlakom stigli u Firenzu, oživjelo joj je zanimanje za talijansku renesansu i to na, za mene, gotovo misteriozan način. Nakon što sam održao predavanja, ubacila nas je u grozničavo kolo turističkih aktivnosti. Neumorno je insistirala na posjetu svakoj crkvi i krstionici, svakom muzeju i katedrali. Zbunila me je ta strast prema prošlosti, dok nisam shvatio da su naše posjete tim povijesnim mjestima razotkrile još jednu od mojih slabosti.

Vozeći se škripavim dizalom do kupole firentinske katedrale, Elaine je otkrila da se bojim visina, što ja dotad kod sebe nisam primijetio, no što je ona krenula smjesta iskoristiti. Uznemiren prijetećim prostorom ispod kupole, jedva sam se prisilio izaći iz dizala. Oči mi se nisu htjele usredotočiti na vijugave zidove, pa sam osjetio kako mi otkucaji srca slabe, ostavljajući me na rubu nesvjesticke.

Gestama sam pokazao Elainei da je ne želim slijediti oko uskom galerijom. Jedva dolazeći do daha, čekao sam dok je ona ponosno okružila kupolu, dozivajući me upornim glasom koji me je dovodio u nepriliku pred ostalim turistima. Ali kad smo napustili katedralu postala je čudno zabrinuta, uhvativši me brižno i umirujuće podruku. Ni najmanje me ne ismijavajući, dje-lovala je iskreno uplašena mojim trenutkom panike.

Usprkos tom iskazu ljubavi, ubrzo sam uočio da se naš obilazak Toskane pretvorio u niz okomitih uspona. Nije bilo tog bedema na koji se nismo popeli, niti izlizanih stuba kojima se nismo uspjeli. Pod izgovorom da će mi pokazati fantastičan pogled na grad, prisilila me je da se u Palazzo Vecchio nagnem kroz svaki prozor o koji je Lorenzo de Medici dao objesiti već zadavljene urotnike protiv svoje vlasti. Katedralu u Sieni sam pregledao od dna do krova, gotovo izdahnuvši u sabitom zvoniku. A Elaine me je čitavo to vrijeme motrila s privrženim i čeznutljivim osmijehom, poput starije sestre koja promatra bojažljivog brata. Je li me pokušavala izliječiti od straha od visine, ili mi utuviti osjećaj vlastite manjkavosti?

Vrhunac toga se zbio u San Gimignano, nadrealnoj zajednici načičkanih tornjeva koje su u 14. st. podigle suparničke obitelji tog nezavisnog grada-države. Dok se Elaine neumorno kretala od jednog do drugog tornja, ja sam se blizu katedrale povukao u kafić sa sablasnim prizorima pakla. Čitavo poslijepodne zuri-la je u tornjeve, diveći se tim simbolima uzdignute muževnosti kojoj njezin muž nije bio dorastao, a onda je sjela i osmjehivala mi se dok nas je turistički vodič vozio u Firenzu.

Tri dana kasnije, kad smo stigli u Pisu zbog leta za London, bio sam već dotučen Elaineinom kampanjom. Oboje smo se jedva čekali vratiti u Englesku – ja u sigurnost svog sveučilišnog

ureda, a ona odvjatniku. U tišini smo se spakirali i stigli u pizansku zračnu luku dva sata prije leta. Neizbježno, uzeli smo taksi do grada. Čitajući iz vodiča, Elaine se oduševljeno izražavala o katedrali i krstionici, ali sam znao da je naš pravi cilj obližnji zvonik, taj mramorni falus koji ju je, činilo se, uzbuđivao čak i više od tornjeva San Gimignano.

Izašao sam iz taksija i zagledao se u vrtoglavo zdanje s opasno nakošenim katovima. Elaine se bez riječi mimo mene zaputila prema tornju. Platila je ulaznicu i počela se penjati stubama iza dva uniformirana mornara i oca s kćerkom. Na svakom bi odmoru pogledala prema meni s onim privrženim, ali znalačkim smijuljenjem, dok joj je prezir rastao sa svakim idućim katom.

Stajao sam na stubama katedrale, i dalje iznenađen oštrom kosinom tornja, nekih pet metara od okomice. Protiv svoje volje, poželio sam da se to zdanje, koje se svake godine naginjalo za dodatnih par milimetara, ovoga časa odluči na taj dugoodlagani pad.

I tada sam, kad je Elaine dosegla pretposljednju platformu, osjetio potrebu da dodirnem toranj, da mu na koži osjetim taj postojani mramor. Napustio sam katedralu i prešao preko izgažene trave po kojoj su turisti sjedili na suncu, mašući prijateljima visoko iznad njih. Ne obazirući se na prodavača ulaznica krenuo sam oko kamenih stuba koje su okruživale toranj. Položio sam ruke na drevni mramor čija je površina bila iznakažena stoljetnim grafitima, sa žilama okamenjenim poput fosiliziranog vremena. Toranj je bio i preuzdignut i prestar. Upro sam se o njegov masivni bok, nastojeći ga pomaknuti.

Osam katova iznad mene, Elaine je dosegla vrh i stajala pored uspuhanih mornara. Normalno dišući, uhvatila se za ogradu i nasmiješila mi se na onaj svoj najneumoljiviji način, lagano odmahujući glavom zbog moje slabosti.

Razlučen tim otvorenim prezirom, ponovo sam pritisnuo tvrdi mramor. Zid nije popuštao, ali kad sam odmaknuo ruku, zamijetio sam na površini malu pukotinu koja je krenula od izbljedjele kvрге zdrobljenog vapnenca. Iz znatiželje sam iznova pritisnuo i spazio da se pukotina proširila. Polako se uspinjala, jedva vidljivim tempom, a onda je sunula naprijed, penjući se zidom poput iznenadne raspukline u ledenoj plohi. Već metar dugačka, prešla je ukrasni vijenac i hitro se uzdigla prema karniši na prvom katu.

Nasmijao sam se i s obje ruke pritisnuo mramorni valjak. Pukotina je smjesta ubrzala, pa sam začuo udaljeni rumor, mračno stenjanje probuđenog bića duboko ispod tornja. Pukotina je sada već bila otvoreni rascjep kroz koji sam mogao vidjeti cipele zapanjenog starca koji se sa ženom odmarao prije no što će krenuti na drugi kat. Fina kišica praha i usitnjene žbuke posula mi je lice. Čitav se toranj počeo tresti pod mojim rukama, dio vijen-

ca je poletio zrakom, a slijedili su ga odlomljeni komadi, veći od moje šake.

Toranj u Pisi se spremao pasti. Još sam ga jednom pogurnuo s obje ispružene ruke i osjetio bolnu tutnjavu kad je negdje počela pucati kičma tog velikog zdanja. Ustuknuo sam, svjestan da će zgrada pasti na mene, a zatim pogledao prema vrhu, gdje se Elaine držala za željeznu ogradu.

Toranj se uleknuo, stupovi su se rasuli poput čunjeva na kućlačkoj stazi. U zadnjim trenucima, kad je Elaine bila bačena preko ograde, vidio sam joj lice koje je padalo prema meni, i gnjevni izraz koji se nedvojbeno izmijenio kad je ispod sebe ugledala mene – onoga koji je trijumfirao.

Na mjestu prvoga sada se uzdiže drugi toranj u Pisi, izgrađen potporom cijeloga svijeta ubrzo nakon tragedije. Zdanje je, ovaj put, podignuto na čvrstom betonskom temelju u visini od tri kata i već sada pokazuje lagani otklon u nacrtu. Taj toranj, poduprt čvrstom čeličnom armaturom, nikada neće pasti, a za nekoliko decenija većina posjetitelja neće pamtili da se radi o pukoj replici.

U meni, međutim, u mojim mislima, originalni toranj i dalje je vrlo prisutan. Često me bude strašni snovi u kojima se na mene svaljuju tone mramornog krša. Tada se prisjetim da je tog dana Elaine bila ta koja je poginula. Sjetim se izraza njenoga lica, užagrena pogleda od žestokog ponosa.

Je li osjećala da je napokon trijumfirala nada mnom, sretna što me vidi smrvljenog pod slapom zakotrljanih stupova? Sjećam se da me je kamenje udaralo po ramenima dok sam se uzaludno pokušavao odmaknuti od tornja. U posljednjem trenutku, kao što otkriva jedna amaterska video-snimka, zdanje se nekako svinulo, okrenuvši se u očajničkom pokušaju da ostane uspravno. Zaokrenulo se od mene, pomevši Elaine, padajuću zidariju i prevrćuće stupove prema tlu pored katedralnih stuba.

Ja sam umakao, ali me taj izraz trijumfa na Elaineinom licu i dalje zbunjuje. Je li me vidjela kako guram toranj i zaključila da sam odgovoran za njegov pad? Je li se ponosila sa mnom što sam je tako žestoko mrzio i osvetio se zadnjim trzajima svoje impotencije? Možda smo se tek u njenoj smrti istinski sjedinili, pa je toranj u Pisi poslužio svrsi na koju je čekao tolika stoljeća.

PREVEO: Ivan Ott